

Dr. Coyan Tromp is opleidingscoördinator en docent wetenschapsfilosofie en methodologie bij de Master Sociale Interventie, LESI, p/a Universiteit Utrecht, FSW/UU, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht, tel. 030-2532995.
E-mail: c.tromp@lesi.nl.

In memoriam
Harry Coenen

ACTION RESEARCH ALS RELEVANTE VORM VAN INTERVENTIEONDERZOEK

COYAN TROMP

33

Verslag van het World Congress on Action Learning and Action Research & Participatory Action Research 2006

Eind augustus 2006 vond in Groningen het gecombineerde internationale congress over Action Learning and Action Research/Participatory Action Research (ALARPM 7th/PAR 11th) plaats. Onderzoekers van over de hele wereld namen deel om te luisteren naar key-note speakers, om een workshop te geven of bij te wonen en om ervaringen uit te wisselen. De 290 deelnemers hadden een ruime keus: naast de zeven centrale lezingen was er een scala aan workshops over thema's uit vijf verschillende stromingen (Standards/Ethics, Education/Action Learning, Organizational Development, Rural Development/Developmental Cooperation/Social Innovation, Health). Een impressie van het congres.¹

Voor wetenschappers wiens onderzoek betrekking heeft op sociale interventies, op het bewerkstelligen van sociale verandering, op vraagstukken rondom de toepassing en implementatie van theorie en beleid is *action research*² een interessante en belangwekkende onderzoeksvorm. Dit soort onderzoek vindt per definitie plaats buiten de experimentele laboratoria; er moet zo veel mogelijk onder 'levensechte' voorwaarden worden gewerkt om de daadwerkelijke impact van in theoretisch opzicht efficiënte en relevante interventies vast te kunnen stellen. Op de universiteit brandt men

zich de handen liever niet aan dergelijke dynamische en complexe 'in vivo' onderzoeken. Maar de behoefte in de samenleving aan onderzoek waaraan een handelingscomponent is verbonden, is des te groter.

Bovendien richt *action research* zich bij uitstek op democratisering en empowerment van met name de zwakkere groepen in de samenleving. Daarmee plaatst *action research* zich buiten de kaders van het heersende paradigma van het logisch empirisme. Waar in het logisch empirisme een model overheerst waarin de onderzoeker als gedesinteresseerde waarnemer objectief en waarde vrij het onderzoeksobject probeert te bevatten, daar wordt *action research* zo veel mogelijk opgezet als een gezamenlijk leerproces van onderzoeker en onderzochten. Vanuit de opvatting dat wetenschap nooit waarde vrij kan zijn (want alle waarneming is theoriegeladen), bepaalt men samen welke doelen en waarden het onderzoek moet opleveren en probeert men intersubjectief tot geldige en bruikbare kennis hierover te komen.

Mede om te komen tot een stevig alternatief paradigma naast dat van het logisch empirisme, werd dit keer als thema gekozen voor 'Standards and Ethics' oftewel onderzoeksstandaarden en ethiek van participatieve

onderzoekspraktijken (waaronder wordt verstaan: *participatory action research*,³ *action learning*⁴ en *process management*). Enerzijds om tezamen te zoeken naar gedeelde criteria die andersoortige, voor handelings- en interventieonderzoek geëigende standaards impliceren en daarmee tegenwicht te bieden aan (de eenzijdige gerichtheid op) de huidige heersende normen. Anderzijds om de meerwaarde van *action research* onder de aandacht te brengen, door de normatieve component die altijd aan onderzoek verbonden is (dus ook aan conventioneel onderzoek, al wordt daarbinnen vastgehouden aan het label 'objectief en waardevrij'), expliciet in de discussie te betrekken. Je zou dus kunnen spreken van een dubbele gerichtheid in het thema. Zoals een workshopleider terecht opmerkte: 'Het is niet zinvol om het over de ethiek en criteria van *action research* te hebben zonder de huidige academische criteria kritisch te bezien en de implicaties hiervan voor onderzoek in het algemeen' (De Bisschop, ALARPM Programmaboek, p. 37).

(NIET) PREKEN VOOR EIGEN PAROCHIE

Een pleidooi houden voor een paradigmawisseling op een congres over *action research*, zoals *key-note speaker* Scheman (filosofiedocent aan de Universiteit van Glasgow) deed, is natuurlijk preken voor eigen parochie. De parochie toonde zich kritisch door de *key-note speaker* te vragen wie er dan eigenlijk geadresseerd zou moeten worden met dit pleidooi. Op de universiteit zelf blijkt een dergelijke verandering zeer moeilijk te bewerkstelligen. En de *ranking systems*⁵ die her en der worden ingevoerd, maken dit nog eens extra moeilijk. De sociale druk om te veranderen zou dan ook vooral van buiten moeten komen, was de mening vanuit de toehoorders. Scheman was op dit vlak niet optimistisch, want zij ziet een grote invloed in de tegengestelde richting van machtige multinationals die niet erg democratisch georiënteerd zijn. Vandaar dat handelingsonderzoekers binnen de academie volgens haar toch vooral gebruik moeten maken van de aanwezige ruimte. Die ruimte is echter bijzonder klein, zo hoor en lees je overal terug. *Action research* maakt een zware tijd door binnen de academische wereld. Op *action research* geïnspireerde leer-

stoelen en studierichtingen verdwijnen, onderzoeksprogramma's tellen niet meer mee binnen het academische *ranking system* en promovendi hebben moeite om via de methodologie van *action research* goedkeuring voor een dissertatieonderzoek te krijgen; het zijn allemaal uitingen van de inperking van de bewegingsvrijheid om op een niet uitsluitend empirisch-analytische wijze aan onderzoek te doen.

De oplossing die Luanganggoon (2006) voorstelt, is om een ontwikkelingsprogramma op te stellen waarin de conflicterende of complementaire (dat is maar net hoe je het bekijkt) onderzoeksparadigma's helder op tafel worden gelegd en worden bediscussieerd.

Luanganggoon ziet geen reden waarom universiteiten, in haar voorbeeld Thaise universiteiten, individueel of collectief geen onderzoeksparadigma zouden kunnen ontwikkelen dat de meest bruikbare elementen van de twee bestaande paradigma's zou incorporeren.

Universitaire docenten en hoogleraren zouden een goed begrip moeten hebben van de kracht en zwakte van beide paradigma's en zouden bij hun methodenkeuze niet moeten worden gehinderd door institutionele beperkingen die maken dat zij onvoldoende zijn toegerust om te beoordelen wanneer welk paradigma het best kan worden toegepast of wanneer een van beide paradigma's al dan niet op een goede wijze is ingezet of uitgewerkt (Luanganggoon, 2006, p. 9). Het is heel begrijpelijk dat zij er geen enkele reden toe ziet waarom geen optimaal gebruik wordt gemaakt van alle beschikbare onderzoeksdesigns en -technieken. Maar dit is wel de feitelijke stand van zaken: het zijn de conventionele onderzoeksregels die worden gehanteerd en er is geen bereidheid de regels van het spel aan te passen. Hierin verandering brengen is helaas niet simpelweg een kwestie van een aanbeveling doen die dan slechts hoeft te worden opgevolgd. Hoewel het zeker aanbeveling verdient om een overkoepelende visie op beide paradigma's te ontwikkelen, is het voor wetenschappers in de (onderzoeks-)praktijk van alledag zoeken naar hoe zij de benodigde ruimte kunnen creëren om aan *action research* te doen.

OVERLEVINGSSTRATEGIEËN: DE ACTION RESEARCH SURVIVAL KIT

In de pogingen zich binnen de hedendaagse onderzoeksarena staande te houden zijn onderzoekers noodgedwongen overlevingsstrategieën gaan ontwikkelen. Daarbij kunnen er verschillende strategieën worden onderscheiden.⁶

Een eerste, pragmatische strategie is om zich schijnbaar zo veel mogelijk aan te passen aan de heersende onderzoeksnormen en ondertussen je eigen gang gaan. Zo gaven enkele workshopleiders aan dat zij bij *co-operative inquiry*⁷ liever over *research* dan over *action learning* spreken omdat dat een veiliger term is binnen hun sterk kwantitatief georiënteerde instituut. Ook voor de fondsenwerving hebben ze deze term nodig om valide te worden geacht. Binnen hun onderzoeksinstituut worden er wel verschillende methoden ingezet waaruit bij de rapportage wordt geput, maar in sommige gremia voelen zij zich genoodzaakt te 'verhullen' dat ze aan 'afwijkend onderzoek' doen. 'Wat houdt onderzoek nu eigenlijk in?' is dan ook een fundamentele vraag, die echter binnen de academie niet ter discussie wordt gesteld, evenmin als de criteria die daarbij worden gehanteerd.

Een andere flegmatieke benadering om toch ook aan *action research* te kunnen doen binnen een promotieonderzoek waar dit als richtinggevende methodologie niet wordt geaccepteerd, is om het interpretatieproces onder te verdelen in verschillende fasen waarbij het interpretatieproces verschuift van een onderzoekergerbaseerd tot een onderzochtengebaseerd proces (De Bisschop, ALARPM Programmaboek, p. 37).

Vervolgens wordt daar de keuze voor de dataverzamelingstechnieken op afgestemd (bijvoorbeeld van tekstanalyse via interviews naar *focus groups*).

Een derde strategie, gesuggereerd door Rosen (2006), is om kwalitatieve methoden in te zetten. Bij een kwalitatief onderzoeksdesign is het niet per definitie zo dat de onderzochten betrokken zijn bij het formuleren van de onderzoeksvraag, waar dit bij *action research* in de regel wel het geval is. Dit neemt niet weg dat onderzoekers toch kunnen proberen om de stem van de onderzochten te laten doorklinken in dit proces. Naast hun eigen, van tevoren opgestelde vragen, kun-

nen zij ook vragen en onderwerpen opnemen waarvan de betrokkenen vinden dat die in de te houden interviews of enquêtes aan de orde gesteld zouden moeten worden. Ook wie er uiteindelijk allemaal bij het onderzoek betrokken moet worden, is een kwestie die in samenspraak met de reeds betrokken onderzochten bepaald kan worden.

Daarnaast acht Rosen het raadzaam om een sterke leescommissie (bij promotieonderzoek) of begeleidingsgroep (bij overig wetenschappelijk onderzoek) te formeren van professoren die bekend en deskundig zijn op het gebied van *action research*, deze vorm van onderzoek ondersteunen en bereid zijn om het traditionele onderzoeksparadigma en de beperkingen die binnen het huidige academische klimaat worden opgelegd, aan de orde te stellen.

En dan heb je ten slotte ook de onderzoekers die wel denken dat ze aan (*participatory*) *action research* of *action learning* doen, maar die uiteindelijk toch lijken terug te vallen op het traditionele wetenschappelijk kenmodel. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat de vraag eigenlijk al van te voren helemaal vastligt. Of het kan in die zin gelden dat de eindconclusies puur vanuit het perspectief van de onderzoeker worden geformuleerd en de stem van de betrokken onderzochten en de narratieven over hun doorgemaakte persoonlijke ontwikkelingen niet terugkomen in de uiteindelijke onderzoeksresultaten. Of omdat de implementatie van de veranderingsplannen zonder meer aan de onderzochten zelf wordt overgelaten. Het scala aan mogelijkheden geeft al aan dat het moeilijk is om precies te bepalen hoe participatief het onderzoek eigenlijk moet zijn, om vast te stellen in welke mate of op welke aspecten de betrokkenheid van de onderzochten nodig is om van (goed) *action research* te mogen spreken.

Des te belangrijker is het de criteria voor goed *action research* helder(der) in beeld te brengen. Vandaar een terechte keuze voor 'Standards and Ethics' als centraal congrethema.

PARTICIPATIE, WEDERKERIGHEID EN EMPOWERMENT

Participatie is één van de kernbegrippen binnen *action research*. Bij *participatory action research* is het daar-

om zelfs expliciet opgenomen in de naam. Ook *collaborative action research* is een welbekende term en wijst op het veronderstelde belang van samenwerking tussen onderzoekers en onderzochten binnen het onderzoek. Hiermee wordt tot uitdrukking gebracht dat onderzochten serieus worden genomen als actieve bronnen van kennis en ervaringen met betrekking tot het onderzoeksonderwerp. Een andere reden waarom voor participatie wordt gekozen, is vanwege de doelstelling om daadwerkelijk iets te veranderen en het liefst de betrokkenen te *empoweren* via het onderzoek.

In tegenstelling tot conventioneel onderzoek, waarin aan theoretiseren de voorwaarde wordt verbonden dat de theorie uitdrukkelijk gescheiden wordt gehouden van praktische problemen, is participatief onderzoek gebaseerd op het principe dat theorieontwikkeling en het zoeken naar praktische probleemoplossingen onderling aan elkaar zijn verbonden. Door de (niet-gelijksoortige, maar wel gelijkwaardig geachte) inzichten en ervaringen van onderzoekers en onderzochten bij elkaar te brengen, kan zowel theoretisch interessante als praktisch bruikbare nieuwe kennis worden gegenereerd, zo is de hoop. Op die manier kunnen zowel onderzoekers als onderzochten van het onderzoek profiteren. In die zin wordt participatie ook gezien en ingezet als middel om tegenweer te bieden tegen de gangbare onderzoekspraktijk waarin onderzoekers slechts kennis 'onttrekken' aan groepen onderzochten ten behoeve van het academische of algemene belang, terwijl er in de situatie van de betrokken gemeenschap zelf niets verandert. Of erger nog, dat ze slechter af zijn dan vóór het onderzoek (bijvoorbeeld omdat de betrokkenen teleurgesteld en gedisillustreerd zijn achtergebleven).

Wilmsen (2006) constateert echter dat participatie geen waterdichte remedie tegen dergelijk *extractive research* is. Om te beginnen kan de term *participatory research* misplaatst zijn en misbruikt worden om onderzoeken die welbeschouwd geheel ontworpen zijn en gestuurd worden door wetenschappers, een politiek correct label mee te geven (Cornwell & Jenkins, 1995). Of er kan wel sprake zijn van participatie, maar dan wel van zo'n selectie dat belangrijke sleutelfiguren worden uitgesloten of in zo'n fase dat het er enkel om gaat de toestemming voor het onder-

zoek te krijgen of de uitvoering ervan er soepeler doorheen te krijgen (Simpson, 2000). Dan is er slechts sprake van schijnbare participatie en van feitelijke manipulatie en *token participation*.⁸

Aan de andere kant is het ook zo dat het wél daadwerkelijk betrekken van de onderzochten in het onderzoeksproces nog niet automatisch tot meer sociale gelijkheid leidt. De onderzoeker heeft nog steeds vooral een wetenschappelijk, theoretisch kennisbelang waarvan de opbrengst eerder ten goede komt aan de academische gemeenschap dan aan de betrokken onderzochten. Bovendien, er kan ook voldoende reden zijn om *niet* in te zetten op actieve betrokkenheid en af te zien van participatie, bijvoorbeeld om privacyredenen of vanwege het feit dat onderzochten geen tijd hebben of kunnen maken (Hayward, Simpson & Wood, 2004).

Dus: participatie alleen is nog niet per definitie goed of genoeg. Vandaar dat volgens Wilmsen ook de dimensie van de wederkerigheid in de beschouwing moet worden betrokken. Je zou kunnen stellen dat bestaande participatietypologieën deze relatie al incorporeren omdat wederkerigheid impliciet vervat ligt in beschrijvingen van hogere participatieniveaus en omdat het bereiken van een dergelijk hoog participatieniveau afhankelijk is van goed ontwikkelde wederkerigheidsrelaties. Desondanks is het volgens Wilmsen nodig om participatie en wederkerigheid van elkaar te onderscheiden, al is het maar omdat *empowerment* ook bereikt kan worden via onderzoek dat niet participatief is. Het omgekeerde geldt dus kennelijk niet: participatie zonder wederkerigheid leidt in zijn ogen uiteindelijk tot *extractive research*.

Projecten die het meest succesvol zijn in het empoweren van betrokkenen 'in some way seem to be those with the most highly developed relationships of reciprocity', aldus Wilmsen (2006, p. 5). In het kader van onze zoektocht naar standaards en criteria zou het natuurlijk mooi zijn om te kunnen vaststellen wat dat 'in some way' dan precies inhoudt. Wilmsen weet ons wel te vertellen wat wederkerigheid impliceert: relaties die worden gekenmerkt door een open communicatie, vertrouwen, wederzijds respect en uitwisseling tussen de onderzoekers en onderzochten. Maar op welke wijze dit alles nu precies vorm moet worden gegeven, dat is sterk afhankelijk van het specifieke onderwerp

en de context en zal dus in elk onderzoek anders uitpakken. Hoe *empowerment*, participatie en wederkerigheid zich nu precies tot elkaar verhouden, dat blijft deels ongrijpbaar, verward en ingewikkeld. Zoals het een kwestie van het zoeken van een goede balans is tussen het empoweren van mensen en het gebruiken (zonder het puur verbruiken of misbruiken) van hun kennis, zo geldt ook hier dat het gaat om een proces van onderhandelen over en weer. Machtsaspecten spelen bij dit spel dus ook een belangrijke rol.

DE WETENSCHAPPELIJKHEID VAN ACTION RESEARCH

Wat opvalt als je de lezingen hebt beluisterd, de nodige workshops hebt bezocht en de *proceedings* doorneemt, is dat er vooral veel aandacht is voor het democratische aspect aan de participatie en betrokkenheid van de onderzochten. Veel minder aandacht is er voor de kentheoretische dimensie en voor de vraag naar de wetenschappelijkheid van *action research*. Terwijl dit toch geen onbelangrijke vraag is, wil *action research* ook daadwerkelijk als een serieus te nemen paradigma worden beschouwd binnen de academische wereld. Voor Harry Coenen, de onlangs overleden hoogleraar van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht die op het congres werd herdacht als één van de belangrijkste proponenten van *action research*, was dit wetenschappelijk gehalte geven aan handelingsonderzoek een belangrijke drijfveer. Voor hem was het principe van wederkerigheid om meer reden van belang dan alleen de door Wilmsen aangegeven redenen. Ook Coenen hield een vurig pleidooi voor onderzoekers-onderzochtenrelaties die worden gekenmerkt door open communicatie, vertrouwen, wederzijds respect en uitwisseling (Coenen 1989, 2001; Boog et al. 1996, 1998). In zijn opvatting is dit echter niet alleen benodigd om ervoor te zorgen dat het onderzoek en de resultaten daarvan voor beide partijen bruikbaar zijn, maar ook om ervoor te zorgen dat de kennis die het onderzoek oplevert, betrouwbaar en valide is. Binnen Coenens model van exemplarisch handelingsonderzoek vormt wederkerige adequaatheid dan ook een methodologisch principe. Concreet houdt het de verplichting in dat de onderzoeker haar/zijn interpre-

taties van de interpretaties die de onderzochten er over de sociale werkelijkheid op nahouden, terugkoppelt naar de onderzochten. Ook de achterliggende interpretatieschema's die de onderzoeker hanteert om de activiteiten in de onderzoekssituatie te duiden en de verklaringen die zij/hij hierover opstelt, worden ter controle voorgelegd aan de onderzochten.

Een dergelijke expliciteringsplicht vergt een reflexieve houding ten aanzien van de eigen kenpositie. Dat geldt in het *participatieve action research* overigens voor zowel de onderzoekers als de onderzochten! Zo zal men moeten verduidelijken welke vooronderstellingen men hanteert ten aanzien van het onderzoeksobject, welke kennis er wel en welke niet aanwezig is met betrekking tot het onderzoeksobject, wat de argumenten zijn om de betreffende onderzoeksmethoden in te zetten en welke redenen er ten grondslag liggen aan andere gemaakte keuzen in het onderzoek. In de opvatting van Coenen is geëxpliciteerd engagement niet subjectief, maar kan het juist de mogelijke objectiviteit verhogen, omdat er meer mogelijkheden voor controle zijn. 'Objectief' is dan niet: het zo theorie- en waarde vrij mogelijk observeren van de sociale werkelijkheid door een gedesinteresseerde onderzoeker, maar staat voor kennis die intersubjectief wordt gedeeld. Een open houding en controleerbaarheid binnen het onderzoek bevorderen de wederkerige vertrouwensrelatie, die weer verdere openheid en explicitering bevordert, enzovoort. Op deze manier vergroot wederkerigheid de adequaatheid van de kennis; het methodologische principe van wederkerige adequaatheid kan dan ook worden gezien als een alternatieve invulling voor de conventionele betrouwbaarheids- en (interne) validiteitscriteria.

HOE REGULEREN WE DE ONDERZOEKSHYGIËNE?

Ook Renou-Kirby (2006) vindt het van belang kritisch te kijken naar de rol van methodologie ter bevordering van de validiteit van *action research*. Zij richt de blik met name op *collaborative action research*, een vorm van handelingsonderzoek waarin eveneens veel aandacht is voor het reflexieve aspect en die veel gebruikt wordt binnen het onderwijs. Wanneer de professional *collaborative action research* gaat onder-

nemen, geeft hij/zij zich in de visie van grondlegger Kemmis (1993, p. 177-178) over aan *self-reflective enquiry*, aan een zelf-reflectieve spiraal van cycli van planning, handelen, waarnemen en reflectie. Daarbij kunnen allerhande onderzoeksmethoden en -technieken worden ingezet, alhoewel volgens Kemmis de technieken die worden gebruikt door interpretatieve onderzoekers, het meest geschikt zijn om praktijkdata te verzamelen en te analyseren.

Door *action research* op te vatten als zelfonderzoek dreigt echter het belang van onderzoek als kennisverwervingsproces op de achtergrond te geraken, vindt Renou-Kirby. De evaluatie van de activiteiten van de professional (in het betreffende geval onderwijzers) mag wellicht tot beter individueel handelen leiden,⁹ het levert geen bijdrage aan de *body of knowledge* of aan een kritische traditie. Zij is het met Schofield (1993) eens dat Kemmis weliswaar terecht het belang van het lokale en particuliere benadrukt, maar daarmee de noodzaak van generaliseerbaarheid lijkt te onderschatten. Dit is een euvel waaraan meer *action researchers* lijken te leiden; van alle bijdragen die er zijn geleverd, is er geen enkele waarvan dit onderwerp in de titel van de workshop of artikel terug te vinden is.

Kemmis zelf ziet *collaborative action design*, met zijn participatieve structuren, ingebouwde democratische vrijheden ('returning research ownership to practitioners and their peers') als een ideale vorm voor de uitvoering en evaluatie van *action research*. Maar Renou-Kirby vindt dat het nogal naïef is om erop te vertrouwen, zoals Kemmis doet, dat de groep zelf in staat is om de benodigde 'onderzoekshygiëne' hoog te houden. Bovendien vindt zij dat er niet goed is nagedacht hoe dit groepsgebeuren zich dan verhoudt tot de autonomie van de onderzoeker, waar Kemmis (ook) zo veel waarde aan hecht. De vraag naar de waarachtigheid is volgens Renou-Kirby dan ook het meest wezenlijke vraagstuk voor onderzoekers. Hoe deze waarachtigheidsvraag zich verhoudt tot de vraag naar de waarheid die het onderzoek oplevert, en die volgens Kemmis (1993, p. 180) wordt bepaald door de wijze waarop de kennis zich verhoudt tot de praktijk, dat is een vraag die met deze kritische analyse nog open blijft staan.

De bijdrage van Renou-Kirby is in mijn ogen een prachtig voorbeeld van 'waarachtig zelfonderzoek' en het congres een voorbeeld van haar terechte twijfel over hoe er binnen de *action research*-gemeenschap wordt omgegaan met onderzoekshygiëne. Hoe leerzaam het ook kan zijn, voor zowel individuele onderzoekers die hun verhaal komen houden als voor degenen die aan de workshops deelnemen, lijkt het toch te ontbreken aan een aantal basale criteria op grond waarvan op enigerlei wijze kan worden beoordeeld wat niet aan de maat is. Maar ook hier geldt weer: het thema is terecht gekozen. Kennelijk is dit een ontwikkelingsproces waar *action researchers* nog middenin zitten. En het is ook bepaald niet gemakkelijk, zo blijkt bijvoorbeeld alleen al als je een kernbegrip als 'participatie' aan een kritische blik onderwerpt.

NA REGEN KOMT ZONNESCHIJN?

Tegenover het zware weer, valt er ook een zwak zonnetje te ontwaren. Vanuit bepaalde hoeken komt *action research* juist ook steeds meer in de belangstelling te staan als relevante en geëigende manier om wetenschappelijk onderzoek te doen. We zien dit bijvoorbeeld vanuit de bedrijfskunde, vanuit de kenniskringen op de hogescholen en vanuit het beleidsveld waar men op zoek is naar wetenschappelijk verantwoorde manieren om uit te maken welke kennis ten behoeve van een bepaald vraagstuk met welke prioriteit vergaard moet worden en hoe dat vervolgens ten uitvoer gebracht zou moeten worden. Dit is ook logisch, gezien het kruisvlak van theorie en praktijk dat hier in het spel is. Met de scherpe scheiding tussen de sterk theoriegerichte wetenschappelijke opleiding op de universiteiten en het sterk praktijkgerichte hoger beroeps onderwijs (hbo) is de kloof tussen de *do-ers* en *thinkers* nergens groter dan in Nederland (Toelichting op de Wet op het hoger onderwijs en onderzoek (WHOO), p. 92). Nederland weet dan ook veel minder dan andere landen gebruik te maken van innovatieve ontwikkelingen binnen de wetenschap in de concrete praktijken van organisaties en bedrijven. Toch wil men het dichotome onderscheid tussen universiteit en hbo niet loslaten.

Overigens wordt het vraagstuk van de participatie in dergelijke contexten nog complexer. Immers, de diver-

siteit aan relevante actoren die bij het onderzoek betrokken zouden kunnen of zouden moeten worden, neemt dan alleen nog maar toe. De beleidsrelevantie en de wetenschappelijke én maatschappelijke complexiteit van onderzoeksprojecten in beleidscontexten maakt het bijvoorbeeld noodzakelijk om een diversiteit aan deskundigen en maatschappelijke groepen te betrekken (Keune, 2006).

De bereidheid om verschillende perspectieven in de beschouwing te betrekken is er echter lang niet altijd. Volgens Malvicini, Gunderson en Bacud (2006) zijn het politiek, onwetendheid en bevooroordeelde, door (mono)disciplinair kijken vertekende perspectieven die weerstand opleveren tegen (*participatory action research*). Dit maakt dat de zoektocht naar criteria in *action research* nog niet is uitgekristalliseerd in *settings* die worden gedomineerd door het conventioneel sociaalwetenschappelijk onderzoeksparadigma. Dit is in hun visie niet alleen een probleem voor *action researchers*, maar impliceert een bredere relevantiecrisis binnen de sociale wetenschappen in het algemeen – het vinden van fondsen en de status binnen universiteiten is al decennialang aan het eroderen, zo menen zij. Als zij belooft om het tekortschieten van de sociale wetenschappen inzake het zoeken naar oplossingen van sociale en menselijke problemen aan de kaak te stellen, is het wel erg ironisch dat de academische elite *action research* maar blijft verwerpen. Voor de Nederlandse academia geldt niet anders.

NOTEN

- 1 In dit verslag zal ik de inhoudelijke stromingen (welke workshopthema's opleveren die variëren van ontwikkelingssamenwerking in Oeganda tot organisatieontwikkeling in Scandinavië) laten voor wat ze zijn en zal ik de aandacht richten op wat er naar voren is gebracht over de criteria en ethiek van *action research*. Ik baseer me daarbij enerzijds op wat er gezegd is tijdens de centrale lezingen en in de workshops die ik heb bijgewoond, anderzijds op de proceedings van het congres, waarin de papers van de workshopleiders zijn opgenomen. De proceedings zijn verkrijgbaar op cd-rom. Voor meer informatie ga naar www.wcar2006.nl.
- 2 We spreken over *action research* omdat in de internationale onderzoeksgemeenschap vele soorten van handelingsonderzoek worden uitgevoerd, die niet allemaal gevat kunnen worden onder het Nederlandse begrip van de koepelterm 'handelingsonderzoek'.
- 3 In *participatory action research* wordt veel nadruk gelegd op de betrokkenheid van de onderzochten bij het onderzoek. Dit vanuit de overtuiging dat deze belangrijke inzichten hebben over het onderwerp van onderzoek en de (praktijk)situatie waarin deze plaatsvindt en daarmee een onmisbaar aandeel leveren in de beoogde kennisontwikkeling tijdens het onderzoek. Ook vanuit de doelstelling van empowerment die doorgaans aan *action research* verbonden is, wordt actieve participatie van de onderzochten tijdens het onderzoek wenselijk geacht.
- 4 *Action learning* is een vrijwillig, participantgeoriënteerd ontwikkelingsproces om reële, systemische organisationele werk- en leerproblemen in werksituaties op te lossen, onderwijl recht probevend te doen aan het principe van democratische waarden en *team learning* in een omgeving die wordt gekenmerkt door vertrouwen en authenticiteit (Dean (citaat in Rothwell, 1999) p. 3). Bouwstenen van *action learning* zijn:
  - het probleem (dat geherformuleerd dient te worden tot project);
  - de cliënt (de persoon die probleemeigenaar is);
  - de overige betrokkenen (de deelnemers aan het projectteam);
  - de adviseur (de *action learning expert*);
  - de begeleiders (specialisten op het betreffende onderwerp);
  - de bijeenkomsten en workshops.
- 5 Binnen het huidige waarderingsstelsel op de universiteiten worden de prestaties van onderzoekers uitsluitend afgemeten op basis van publicaties die een bijdrage leveren aan het voortgaande theoretische debat binnen de academie. Deze publicaties worden geplaatst in doorgaans Engelstalige internationale wetenschappelijke tijdschriften, die enkel bedoeld zijn voor en gelezen worden door de gemeenschap van medewetenschappers. Een dergelijk systeem strookt slechts gedeeltelijk met de doelstellingen van handelingsonderzoek, waardoor er een toenemende spanning ontstaat tussen deze

- vorm van onderzoek en het gehanteerde beoordelingssysteem.
- 6 Vanwege de kwetsbaarheid van wetenschappers die preciaire uitspraken doen over de omstandigheden waaronder ze werken, heb ik ervoor gekozen de door concrete onderzoekers gehanteerde strategieën in sommige gevallen in anonieme vorm te presenteren.
  - 7 *Co-operative inquiry* staat letterlijk voor gezamenlijk onderzoeken en kan als een vorm van *action learning* worden gezien.
  - 8 Renou-Kirby verwijst ook naar het door Kemmis (1993:187) benoemde gevaar dat academische onderzoekers als 'legitimerende autoriteit' of als 'process facilitator' functioneren, terwijl ze de praktijkbeoefenaars die als onderzochten worden betrokken, op operationeel niveau voor hun eigen onderzoeksdoelen gebruiken. Overigens vindt zij dat Kemmis (1993:183) zelf ook geen goede uitwerking geeft aan de rol van de onderzochten: hij onthoudt hen volgens haar de stem om gehoord te worden.
  - 9 Renou-Kirby, die hier Phillips (1993) aanhaalt, lijkt – met Phillips? – van mening te zijn dat het bij dit zelfonderzoek doorgaans ook om een nogal diffuse en onkritische (zelf)evaluatie gaat.
- LITERATUUR**
- Boog, B., H. Coenen & L. Keune (1996) *Theory and Practice of Action Research*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Boog, B., H. Coenen, L. Keune & R. Lammerts (1998) *The Complexity of Relationships in Action Research*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Braun, P. (2006) *Action Research and Network Development: Creating Actionable Knowledge*. (Research Fellow at the Centre for Regional Innovation & Competitiveness (CRIC), University of Ballarat, POBOX 663, Ballarat, Vic 3350 Australia, p.braun@ballarat.edu.au.)
- Coenen, H. (1987) *Handelingsonderzoek als exemplarisch leren – een bijdrage aan de fundering van de methodologie van handelingsonderzoek*. Groningen: Konstapel.
- Coenen, H. (2001) 'Handelingsonderzoek – De verhouding tussen onderzoeker en onderzochte'. *Tijdschrift voor Arbeid en Participatie*, vol. 23, nr. 1, p. 63-74.
- Cornwall, A., & R. Jewkes (1995) 'What is Participatory Research?' *Social Science and Medicine*, 41, p. 1667-1676.
- Hauser, B. (2006) *Initiating Action Learning in Management Development Programs*. Bernhard Hauser Consulting.
- Hayward, C., L. Simpson, & L. Wood (2004) 'Still Left Out in the Cold: Problematising Participatory Research and Development'. *Sociologia Ruralis*, 44, p. 95-108.
- Kemmis, S. (1993) 'Action research'. In: Hammersley, M. (ed), *Educational research: current issues*. Londen: Paul Chapman Publishing.
- Keune, H., G. Koppen & K. van Campenhout (2006) *Knowledge for action: joint reflection on environment & health-data*. (Hans Keune – Research Department for Technology, Energy & Environment (STEM), Centre of Expertise for Health and Environment, University of Antwerp, Prinsstraat 13, B - 2000 Antwerpen, Belgium, hans.keune@ua.ac.be, www.ua.ac.be/STEM, www.milieu-en-gezondheid.be), (Gudrun Koppen – Flemish Institute for Technological Research (VITO)), (Karen Van Campenhout – Environment & Health, Flemish Government, Department of Environment, Nature and Energy.)
- Luanganggoon, N. (2006) *Action research in Master of Education theses: A meta-analysis*. Faculty of Education, Khon Kaen University Thailand.
- Malvicini, P., J.K. Gunderson & K. Bacud (2006) *Whose Standards?: Rejecting and Validating PAR in a Developing Country*. (Malvicini, Cornell University; Jeri K. Gunderson, Alliance Graduate School.)
- Phillips, D.C. (1993) 'Subjectivity and objectivity; an objective inquiry'. In: Hammersley, M. (ed), *Educational research: current issues*. Londen: Paul Chapman Publishing.
- Renou-Kirby, N.H. (2006) *Action research is an expression of the democratic spirit in social research' (Kemmis)*. *Is this true?* (Lecturer in English Communication, Fontys Hogescholen.)

- Rosen, N.L. (2006) *When Action Research is Not an Option: Suggestions for Graduate Students*. (Indiana University of Pennsylvania, Sociology Department, 1500 Philadelphia Street, Indiana, PA 15701, nicolelise54@hotmail.com.)
- Rothwell, W. J. (1999). *The action learning guidebook, A real-time strategy for problem solving, training design, and employee development*. San Francisco: Josey-Bass Pfeiffer.
- Schofield, J.W. (1993) 'Increasing the generalizability of qualitative research'. In: Hammersly, M. (ed.), *Educational research: current issues*. Londen: Paul Chapman publishing.
- Simpson, L. (2000) 'Aboriginal Peoples and Knowledge: Decolonizing our Processes'. *The Canadian Journal of Native Studies*, XXI, p. 137-148.
- Wilmsen, C. (2006) *Participation, Reciprocity, and Empowerment in the Practice of Participatory Research* (College of Natural Resources, University of California, Berkeley.)